

Nr 110.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen med förslag till ändrad lydelse af §§ 9, 16, 19 och 21 riksdagsordningen; gifven Stockholms slott den 29 mars 1912.

Under åberopande af bifogade i statsrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed till Riksdagens pröfning i grundlagsenlig ordning framlägga följande

Förslag

till

ändrad lydelse af §§ 9, 16, 19 och 21 riksdagsordningen.

§ 9.

Till ledamöter i första kammaren kunna endast väljas män och kvinnor, som uppnått — — — — — sin befattning.

§ 16.

Valrätt tillkommer enhvar välfrejdad svensk medborgare, såväl man som kvinna, från och med kalenderåret näst efter det, hvarunder han uppnått tjugufyra års ålder, dock ej

- a) den som står under förmynderskap eller är i konkurstillstånd;
- b) gift kvinna, som ej vunnit boskillnad och hvilkens man är i konkurstillstånd;
- c) den som häftar för understöd, hvilket under löpande eller sist-förflutna kalenderåret af fattigvårdssamhälle tilldelats den häftande själf eller dennes hustru eller minderåriga barn;

d) gift kvinna, hvilkens man häftar för understöd, som under löpande eller sistförflutna kalenderåret af fattigvårdssamhälle tilldelats henne eller makarnas minderåriga barn;

e) den som icke erlagt de honom påförda utskylder till stat och kommun, hvilka förfallit till betalning under de tre sistförflutna kalenderåren;

f) gift kvinna, som ej vunnit boskillnad och hvilkens man icke erlagt de honom påförda utskylder till stat och kommun, hvilka förfallit till betalning under de tre sistförflutna kalenderåren;

g) värnpliktig, som icke fullgjort de honom till och med utgången af sistförflutna kalenderåret åliggande värnpliktsöfningar.

Till efterrättelse vid val skall finnas röstlängd; och skall, på sätt i vallagen finnes närmare bestämdt, valrätten grundas på förhållandena vid tiden för röstlängdens tillkomst, ändå att förändring före valet inträffar.

§ 19.

Till ledamöter i andra kammaren kunna endast utses män och kvinnor, som äga valrätt inom valkretsen eller, där fråga är om stad, bestående af flera valkretsar, inom någon af dessa.

§ 21.

Riksdagsman — — — — —
tre lagtima riksdagar.

Kvinna är berättigad att afsäga sig riksdagsmannaupdrag, äfven om icke något af nu nämnda skäl är för handen.

Afsägelse — — — — — Konungens befallningshafvande.

Kungl. Maj:t förblifver Riksdagen med all Kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

GUSTAF.

Gust. Sandström.

*Utdrag af protokollet öfver justitiedepartementsärenden, hål-
let inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms
slott fredagen den 29 mars 1912.*

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern STAAFF,
Hans excellens herr ministern för utrikesärendena grefve EHRENSVÄRD,
Statsråden: PETERSSON,
SCHOTTE,
BERG,
BERGSTRÖM,
friherre ADELSWÄRD,
PETRÉN,
STENSTRÖM,
LARSSON,
SANDSTRÖM.

Departementschefen, statsrådet Sandström, anförde:

»Enligt vid 1906 års riksdag fattadt beslut har Riksdagen, i anledning af väckta motioner och efter konstitutionsutskottets hemställan, i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhållit, att genom Kungl. Maj:ts försorg måtte verkställas en allsidig utredning af den genom ett flertal motioner vid nämnda riksdag, liksom vid flera föregående riksdagar, väckta frågan om beredande af politisk rösträtt för kvinnor. Härvid uttalade Riksdagen bland annat, att det näppeligen kunde vara förenligt med införande af en så vidsträckt valrätt för män, som ifrågasatts, att från direkt politiskt inflytande utestänga kvinnorna, hvilka hade lika stora intressen att tillvarataga i samhället som männen och därför borde sättas i tillfälle att genom deltagande i de politiska valen göra dem tillbörligt

Den af riksdagen äskade utredningens omfattning och resultat.

beaktade. Härtill komme, att kvinnan på grund af de henne särskildt utmärkande egenskaperna vore ägnad att utöfva ett gagneligt inflytande i synnerhet på den sociala lagstiftningens område, såsom i fråga om fattigvård, sjukvård, undervisning och uppfostran. Då riksdagen, som härmed i princip uttalat sig för att politisk rösträtt borde gifvas äfven åt kvinnorna, likväl inskränkt sig till att äska en utredning af frågan, var anledningen härtill, enligt hvad af riksdagens skrifvelse inhämtas, att den föreslagna reformen ansågs vara så vidtgående, att beslut därom icke borde fattas utan en föregående utredning rörande alla de spörsmål, som härmed stode i sammanhang, hvarjämte frågan syntes böra finna sin lösning oberoende af den vid denna tidpunkt icke afgjorda frågan om utvidgad rösträtt för män.

Den anförda skrifvelsen från riksdagen har, ehuruval den närmast anslöt sig till konstitutionsutskottets af riksdagens båda kamrar bifallna hemställan om utredning angående valrätt för kvinnor vid val till riksdagens Andra kammare, genom sin affattning redan i och för sig bort föranleda till utredning af frågan om kvinnans politiska rösträtt i hela dess vidd. Emellertid hafva därefter inträffade förhållanden satt det utom all fråga, att utredningen borde gälla hela spörsmålet om kvinnans politiska rösträtt såsom omfattande icke allenast valrätt, utan äfven valbarhet till riksdagens båda kamrar.

Genom de vid 1907 och 1909 års riksdagar antagna nya grunderna för den kommunala rösträtten erhöilo de kommunalt röstberättigade kvinnorna, då landstingsvalen blefvo direkta, i likhet med männen ett ökad inflytande på valen till Första kammaren, samtidigt med att kvinnorna, såsom numera valbara till stadsfullmäktige,ingo direkt valrätt vid förstakammarvalen i de städer, hvilka icke deltaga i landsting. Jämsides härmed hafva vid 1907 års riksdag och därefter i skilda motioner framställts yrkanden, icke allenast om utsträckning af den i nyssnämnda omfattning erkända principen om kvinnans valrätt till att gälla äfven de allmänna valen till Andra kammaren, utan tillika om kvinnans valbarhet till båda kamrarna såsom en naturlig konsekvens af valrätten. Vid 1907 och 1908 års riksdagar afslogos visserligen, vid den förra riksdagen efter hemställan af det för rösträttsfrågans behandling tillsatta särskilda utskottet och vid den senare på yrkande af konstitutionsutskottet, härom väckta motioner af båda kamrarna, företrädesvis med hänsyn till att den vid 1906 års riksdag begärda utredningen ännu icke förelåg äfvensom därtill, att man ville afvakta det hvilande rösträttsförslagets ikraftträdande. Men vid 1909 och 1911 års riksdagar, sedan de nuvarande

grunderna för riksdagens sammansättning fastställts och träd i verksamhet, har Andra kammaren, vid 1909 års riksdag efter konstitutionsutskottets tillstyrkande, uttalat sig för införandet af valrätt och valbarhet för kvinnor på samma villkor som för män; och den omständigheten, att Första kammaren vid 1911 års riksdag, med anslutning till konstitutionsutskottets då afgifna betänkande, intagit en mera reserverad hållning till själfva principen om kvinnans politiska rösträtt, än som synes öfverensstämma med uttalandet i 1906 års riksdagsskrifvelse, har icke kunnat rubba det förhållande, att den fråga, som den i 1906 års riksdagsskrifvelse begärda utredningen kommit att gälla och som för närvarande står på dagordningen, angår kvinnans *valbarhet* till riksdagens båda kamrar, lika väl som hennes *valrätt* till Andra kammaren efter samma grunder, som stadgats för män.

Att krafvet på lika valrätt och valbarhet för män och kvinnor uppbäres af en bestämd och klart uttalad folkmening, synes också vara uppenbart. Det har vunnit stark anslutning inom de skilda politiska partierna, har länge stått på såväl det frisinnade som det socialdemokratiska partiets program och har af båda dessa partiers representanter inom riksdagen framförts och vunnit Andra kammarens bifall. Att förslag om politisk rösträtt för kvinnorna icke upptogs i de kungl. propositioner till riksdagen angående förändrade rösträttsbestämmelser, hvilka åren 1906 och 1907 förelades riksdagen, ägde, liksom riksdagens år 1906 intagna ståndpunkt i frågan, sin förklaring i en önskan att icke härmed äfventyra ett fördröjande af rösträttsfrågans lösning i dess helhet, hvarjämte föredragande departementschefen vid motiveringen till 1907 års proposition kunde hänvisa till den af riksdagen nyligen begärda, då icke medhunna utredningen. Men i sistnämnda proposition gafs tillika ett oförbehållsamt erkännande af det berättigade i den pågående rörelsen för att kvinnan, den gifta såväl som den ogifta, måtte kunna själf bevaka sina egna intressen och äga att lika med mannen deltaga i det offentliga lifvet, samt uttalades den öfvertygelsen, att politisk rösträtt för Sveriges kvinnor i en nära liggande framtid komme att blifva verklighet.

Huru utbredd och djupt rotad öfvertygelsen om rättvisan och gagnet af ett införande, utan vidare förhållande, af politisk rösträtt för kvinnor sålunda synes vara, kan det ju dock vara af betydelse att vid frågans lösning äga tillgång till en såvidt möjligt allsidig utredning rörande de spörsmål, hvilka därmed äga sammanhang. Men härvid bör erinras, att själfva frågan är af den beskaffenhet, att en fullt objektiv undersökning, som icke förlorar sig i fruktlösa abstraktioner, näppeligen kan väntas

lämna svar på alla de spörsmål rörande den kvinnliga rösträttens verkningar, hvilka det kunde vara af intresse att på förhand utröna. Äfven erbjuder det svårighet att från erfarenheten inom andra länder, där politisk rösträtt för kvinnor tillämpas, draga säkra slutsatser beträffande dess antagliga verkningar i Sverige under här i landet rådande förhållanden. Vid fråga om införande af politisk rösträtt för svenska kvinnor bör i första hand afseende göras å svenska förhållandena. Befinnes det, att kvinnornas nuvarande ställning i vårt samhälle och deras del i medborgareplikerna äro sådana, att de gifva ytterligare styrka åt kvinnornas i själfva rättvisan grundade kraf på andel i den politiska makten, böra inga föregifna lämplighetshänsyn få verka till undanskjutande af detta kraf.

Den utredning af frågan, som af riksdagen begärts, har på Kungl. Maj:ts föranstaltande anordnats och dess resultat har succesivt blifvit tillgängligt och föreligger nu i färdigt skick. (Statistiska Centralbyråns redogörelse angående valrätt till riksdagens Andra kammare år 1900, afd. IV, år 1908; C. A. Reuterskiöld »Politisk rösträtt för kvinnor», I, »Om utvecklingen och tillämpningen i utlandet af idén om kvinnans politiska rösträtt» år 1911; L. Widell »Politisk rösträtt för kvinnor», II, »Statistisk utredning» år 1912.) Den sålunda verkställda utredningen torde få anses lämna alla de upplysningar, hvilka rimligen kunna begäras till ledning för ett slutligt afgörande af frågan. Vid sådant förhållande och då, sedan den vid 1909 års riksdag genomförda rösträttsreformen numera trädte i full verkställighet, ej heller afseende härå längre kan åberopas som anledning att uppskjuta frågan, synes tiden nu vara inne att, med pröfning af själfva saken utan sidohänsyn, upptaga krafvet på politisk rösträtt för kvinnor till afgörande.

*Allmänna
synpunkter.*

De skäl, som tala för beredandet af politisk rösträtt för kvinnor här i landet, må sägas vara framförda af tids- och samhällsförhållandenas egen utveckling med en beviskraft, som svårligen låter sig vederläggas. Tidsförhållandena gifva kvinnornas rösträttskraf sitt stöd i den omvärdering, som en senare tid medfört i fråga om kvinnan såsom individ och samhällsmedlem — en förändring i det allmänna tänkesättet, som ställer kvinnan på lika plan med mannen. Samhällsförhållandena åter hafva i väsentlig mån påskyndat denna utveckling, enär det moderna samhällsarbetet i den största utsträckning kräfver äfven kvinnornas medverkan. I båda dessa afseenden innebär delaktighet i den politiska makten den enda verkliga garantien för kvinnans rätt: för *alla*

kvinnor bör det direkta inflytandet på lagstiftningen framstå som en garanti för att hennes rätt som individ, hustru och moder vederbörligen iakttages, och för den i ordets vanliga bemärkelse *arbetande* kvinnan är detta inflytande dessutom liktydigt med befogenheten att själf deltaga i bestämmelserna rörande hennes egna arbetsvillkor. Men saken har äfven en annan, minst lika viktig sida. Såsom det moderna samhället är inrättadt, med dess upptagande af allt flere verksamhetsområden, *behöfver* detta icke allenast individernas medverkan hvar för sig på deras olika ställningar i det praktiska lifvet, utan äfven deras samfälliga intresse och insikt för gemensamt arbete till främjande af de allmänna samhällsändamålen. Med den plats kvinnan nu intager, såväl i egenkap af yrkesutöfvare och inom familjen som inom det frivilliga sociala arbetet, synes därför hennes intresse och särskilda fallenheter böra tagas i anspråk jämväl för de allmänna ärendena, hvilka i allt större utsträckning angå delar af samhällslifvet, inom hvilka kvinnorna böra äga synnerlig lifserfarenhet och insikt.

De faktiska förhållanden, hvilka stöda ofvan uttalade uppfattning, äro tillräckligt kända för att ej närmare behöfva angifvas, men torde i allt fall böra i någon mån beröras.

Hvad först angår kvinnans rättsliga ställning, äro de nuvarande bestämmelserna resultatet af en lång rättsutveckling, hvarunder hon erhållit rätt att, lika med mannen, vid viss ålder blifva myndig, liksom hon tidigare förvärfvat lika arfsrätt och giftorätt med honom. Inom äktenskapet är kvinnan, oafsedt bestämmelserna rörande äktenskapsförord och boskillnad, befogad att själf råda öfver sin arbetsförtjänst. Dessutom hafva inom Riksdagen förslag väckts om förändrade bestämmelser om mannens målsmanskap, hvilka förslag väl hittills afvisats, men som otvifvelaktigt — liksom äfven en genomförd jämställdhet med mannen i fråga om vårdnaden af gemensamma barn — komma att vinna beaktande vid lagberedningens nu pågående utredning inom familjerättens område.

*Kvinnans
rättsliga ställ-
ning.*

Är det sålunda uppenbart, att utvecklingen går i riktning af att gifva kvinnan likställighet med mannen i familjerättsliga förhållanden, synes det å andra sidan icke kunna förnekas, att kvinnorna, till samhällets och sin egen båtnad, böra få påverka och påskynda en lagstiftning, som så nära berör deras intressen.

Lika klart framträder behovet af en samverkan med kvinnorna på andra lagstiftningsområden. Kvinnas rätt till närings- eller affärsverksamhet är — med den begränsning mannens målsmanskap kan i särskilda

fall medföra — medgifven under samma villkor som för man, och är hon sålunda jämväl behörig att i lika mån utöfva alla slags funktioner inom bolag och andra ekonomiska sammanslutningar. Likaså är kvinnans rätt till yrken, för hvilkas utöfvande erfordras särskild examen, numera i det närmaste densamma som mannens. Rätt till stats- och kommunaltjänst äger kvinna i afsevärd omfattning, ehuru till följd af grundlagens bestämmelser de högre statstjänsterna, å hvilka kunglig fullmakt utfärdas, äro i regel förbehållna män. Till alla lärarbefattningar vid statens läroanstalter (med undantag för teologisk lärartjänst vid universiteterna) och till beställningar vid inrättningar för vetenskap, slöjd och skön konst samt till statens läkarebefattningar äfvensom till motsvarande befattningar i kommunens tjänst äga likväl äfven kvinnor numera enligt grundlagens bestämmelse tillträde.

Ehuru på dessa olika arbetsområden kvinnas lika berättigande med mannen i viss utsträckning vunnit erkännande, torde åtskilligt ännu återstå för att bereda kvinnan den ställning, hvartill hon må finnas berättigad; och bör därvid äfven kvinnornas egen mening få inverka på afgörandet.

*Kvinnorna
och
industrien.*

Hvad som särskildt bör tagas i betraktande vid bedömandet af den politiska rösträttens betydelse för den stora massan kvinnor, är samhällets fortgående industrialisering och den allttjämt stigande omfattning, hvari industrien begagnar sig af kvinnornas arbetskraft. Af statistiska centralbyråns ofvannämnda redogörelse öfver förhållandena vid den år 1900 gjorda folkräkningen inhämtas, att hela antalet kvinnor öfver 25 år utgjorde 1,362,081 och att af dessa nära tredjedelen vid folkräkningen uppgifvits såsom själfständiga yrkesutöfvare eller i öfrigt såsom hufvudpersoner inom sin familj. Af de återstående, bland hvilka öfver 57 % af hela antalet uppgifvits såsom hustrur utan yrke, torde emellertid hafva funnits ett icke obetydligt antal kvinnor, hvilka åtminstone delvis haft annan sysselsättning än inom hemmen. Särskildt i städerna voro otvifvelaktigt bland dem, som angifvits såsom försörjda af andra, många industriarbeterskor, handels- och kontorsbiträden m. fl. Angående landsbygden hafva hemmavarande döttrar till jordbrukare och jordbruksarbetare hänförs till familjemedlemmar, ehuru sannolikt många af dem i likhet med de hemmavarande söner, hvilka i statistiken uppförts såsom utöfvare af vederbörande yrken, i själfva verket varit själf försörjande.

I detta samband förtjänar slutligen anmärkas, att bland hemmavarande familjemedlemmar utan särskildt yrke ingått ett säkerligen icke

obetydligt antal hemarbeterskor, hvilkas ekonomiska betryck först på senare tid tilldragit sig vederbörlig uppmärksamhet^{*)}).

Det kan icke anses lämpligt och tillbörligt att i längden fränkänna alla dessa samhällsmedlemmar politisk betydelse. Äfven samhället torde främja sin lugna utveckling och bäst tillgodose det helas väl genom att gifva behörigt inflytande åt de skilda intressena därinom. Statens växande kontroll öfver jämväl de fria yrkena samt dess ingripande för att bereda ökadt skydd för lif och hälsa under arbetet berör kvinnorna lika väl som männen, och detta icke sällan med olika verkningar för de skilda könen.

Beträffande därefter frågan, huruvida kvinnorna i allmänhet kunna anses äga erforderlig kunskap och mognad för att tillerkännas politisk rösträtt, borde det för ådagaläggandet häraf vara tillräckligt att hänvisa till ofvan berörda förhållanden, hvilka utvisa, att kvinnan numera på de flesta arbetsområden ansetts äga kompetens för utförande af viktiga funktioner i såväl det allmännas som enskild tjänst. Hennes skolorunderbyggnad är i allmänhet densamma, som kommit med henne socialt jämställda män till del; och i fråga om den högre undervisningen äger kvinna tillträde till universiteten och högskolorna med rätt att aflägga alla examina, af hvilka hon praktiskt taget för sin fortkomst må äga nytta. Äfven till den öfriga högre undervisningen äger kvinna tillgång och har hon däraf, liksom af undervisningen vid universiteten och högskolorna, i afsevärd utsträckning begagnat sig.

*Kvinnornas
utbildning.*

Det finnes därför knappast något skäl för antagandet, att kvinnorna i allmänhet skulle vara på grund af bristande kunskaper mindre skickade än män att utöfva politisk valrätt och erhålla valbarhet till Riksdagen. Att kvinnorna också i den allmänna åskådningen förutsättas äga, jämte nödiga insikter, tillräcklig mognad för bedömandet af ärenden, som angå det allmänna, synes vara i princip erkänt genom deras delaktighet i den kommunala rösträtten och däraf följande rätt till inverkan på valen till Första kammaren. I själfva verket äro de ärenden, hvilka äro underlagda den kommunala representationens pröfning, i många af våra kommuner af synnerligen maktpåliggande och delvis med riksdagsärendena närbe-

*Kvinnornas
kommunala
rösträtt.*

^{*)} Resultatet af den år 1910 verkställda folkräkningen föreligger ännu icke och torde, enligt inhämtade upplysningar, bearbetningen af folkmängdens och särskildt kvinnornas fördelning efter yrken vid nämnda tid först om ett par år kunna aflämnas till trycket.

släktad art, hvarvid bör anmärkas, att en bestämd tendens förefinnes till större samverkan mellan stat och kommun eller rent af en öfverflyttning till staten af frågor, hvilka hittills berott på de särskilda kommunernas afgörande. Frågor af denna art, hvilka de kommunalt röstberättigade kvinnorna och deras företrädare på olika förtroendeposter ägt tillfälle att lära känna, äro särskildt skol- och fattigvårdsfrågor med därtill hörande skattespörsmål och det torde icke kunna bestridas, att kvinnorna i stor utsträckning visat sig äga intresse för och erfarenhet i dylika spörsmål.

Rätten att deltaga i kommunala val, som genom 1862 års kommunallagar tillerkändes de skattskyldiga kvinnorna lika med männen, har efter hand kompletterats med bestämmelser rörande kvinnas valbarhet till skolråd, fattigvårdsstyrelse och fattigvårdsnämnd, folkskoleöfverstyrelsen i Stockholm samt slutligen, genom kommunalreformen år 1909, äfven till stadsfullmäktige och öfriga kommunala förtroendeuppdrag utom till landstingen. Genom dessa bestämmelser har gift kvinna, som i allmänhet icke är själf skattskyldig och därmed röstberättigad, emellertid kommit att stå tillbaka för de ensamstående kvinnorna, där hon ej genom uttryckligt stadgande i särskilda fall gjorts valbar oberoende af innehafd rösträtt. Den olikhet, som på detta sätt uppkommit mellan gifta och ogifta kvinnor, har dock i någon mån utjämnats genom den år 1908 företagna ändring i bevillningsförordningen, enligt hvilken gift kvinna berättigats till själfständig taxering och sålunda kommunal rösträtt för sådan inkomst, öfver hvilken hon själf äger råda.

Kvinnorörelsen och rösträttskrafvet.

Jag öfvergår nu till frågan, huruvida krafvet på politisk rösträtt kan anses tillräckligt djupt grundadt hos kvinnorna själfva för att ett verkligt intresse för de nya uppgifter, den politiska rösträtten medför, må kunna påräknas. Huru berättigadt ett sådant kraf i och för sig än må vara, är mången dock benägen att ifrågasätta lämpligheten af att i det politiska arbetet indraga en stor valmanskår, därest denna icke i större utsträckning ägde intresse för rösträttens utöfning.

I anslutning till hvad som utgjorde förutsättningen för såväl 1906 års riksdagsskrifvelse som föredragande departementschefens uttalande vid framläggande af rösträttspropositionen år 1907 utgår jag härvid från den uppfattning, som under tiden därefter vunnit ytterligare bekräftelse, att krafvet på politisk rösträtt för kvinnor måste anses uppbyggt af en stark och målmedveten sträfvan hos kvinnorna själfva. Den moderna kvinnorörelsen är allenast en fullt naturlig utveckling af den

sträfvan för vinnande af personlig och ekonomisk själfständighet, som tidigare under namn af kvinnoemancipationen företrädesvis omfattats af de socialt välloftade kvinnorna, men som efter de djupgående förändringar i arbete och arbetsfördelning, hvilka känneteckna nutidssamhället, kommit att innefatta äfven de kroppsarbetande kvinnorna och af dem betraktats som ett medel i kampen för bättre lefnadsvillkor.

Den första organisationen med syfte att verka för reformer till kvinnornas förmån var den år 1873 bildade »Föreningen för gift kvinnas äganderätt», som rönt anslutning äfven bland männen. Denna förenings verksamhet, ursprungligen inskränkt till frågor rörande gift kvinnas ställning inom äktenskapet, utvecklades efterhand till att omfatta äfven andra kvinnofrågor. Därefter kom »Fredrika Bremerförbundet» år 1884 till stånd med hufvudsakligt syfte att arbeta för ett förbättrande af kvinnornas ekonomiska ställning, deras yrkesutbildning samt för öppnandet af nya lefnadsbanor för dem. Denna förening har satt kvinnorösträtten på sitt program, såsom fallet också är med den för nykterhetssträfvandet och andra sociala syften bildade kvinnoföreningen Hvita bandet samt med de socialdemokratiska kvinnoklubbarna. Såsom särskildt organ för kvinnornas rösträttssträfvande har slutligen år 1903 bildats »Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt», som för närvarande har 173 lokalafdelningar och räknar omkring 12,500 medlemmar. Utom sitt allmänna organisationsarbete har denna förening igångsatt en ganska omfattande upplysningsverksamhet bland kvinnorna. På åtskilliga platser hafva anordnats kurser i samhällslära, omfattande bl. a. stats- och författningskunskap samt frågor af social innebörd.

Det vore emellertid oriktigt att antaga, att kvinnornas intresse för den politiska rösträtten icke framträdte på annat sätt än genom anslutningen till någon af berörda föreningar, hvilka sammanlagdt äga öfver 35,000 medlemmar. Ett stort antal kvinnor därutöfver är anslutet till de politiska föreningar för män och kvinnor, hvilka uppfört politisk rösträtt för kvinnor på sitt program.

Vid sidan häraf hafva kvinnor, inom eller utom ofvannämnda eller andra organisationer, alltmera börjat taga initiativ till eller eljest deltaga i ett omfattande socialt arbete; i fredsarbetet eller för försvarsväsendet; i nykterhetsarbetet; i den kooperativa rörelsen etc. — kort sagdt, under den lifliga verksamhet, som för närvarande utvecklas i skilda riktningar inom samhällslifvet har kvinnan öfvertagit en betydande del af arbetsbördan. Och det kan därför med goda skäl göras gällande, att det samhälleliga intresse, som kvinnorna på frivillighetens väg ådaga-

lagt, bör tillgodogöras af statsmakterna genom att gifva dem deras del äfven i den offentliga samhällsverksamheten.

De organisationer, hvilka haft reformer för kvinnorna på sitt program, hafva naturligen också sökt genom Kungl. Maj:t och Riksdagen få kvinnornas rösträttskraf framfördt. De upprepade förslag, hvilka under det sista decenniet i Riksdagen väckts om rösträtt för kvinnor, hafva påverkats och understöds af dessa organisationer, likasom de uppburits af en allt starkare opinion bland kvinnorna i allmänhet. Någon mera allmän opinionsyttring från kvinnornas egen sida kunde däremot näppeligen påvisas, då frågan först förekom i Riksdagen, och detta förhållande anfördes också såsom ett hufvudsakligt skäl för afslag å en framställning, som i och för sig väckte stort intresse och icke obetydlig anslutning inom folkrepresentationen. Under behandlingen af herr F. T. Borgs vid 1884 års riksdag väckta motion, i syfte att bereda kvinnan valrätt och valbarhet till Andra kammaren under samma villkor som mannen, uttalade sig nämligen konstitutionsutskottets majoritet, i öfverensstämmelse hvarmed Riksdagen fattade sitt beslut, för det berättigade i den tidsriktning, som sträfvade att gifva kvinnan en friare ställning i samhället än tillföre, och ville icke ifrågasätta annat än att kvinnan vore lika väl som mannen i stånd att bedöma politiska frågor, men anförde som skäl för motionens afstyrkande i första rummet den omständigheten, att intet kraf på rösträtt från kvinnornas egen sida framkommit. Fem reservanter i konstitutionsutskottet yrkade dock bifall till motionen i fråga om kvinnors valrätt till Andra kammaren, och denna mening vann understöd inom Andra kammaren af en minoritet, hvilken blott med ett fåtal röster understeg den majoritet, som erhöles för konstitutionsutskottets mening.

Under den närmaste tiden efter det herr Borgs motion afslagits, höjdes väl enstaka röster till förmån för kvinnornas valrätt — ej för deras valbarhet — till Andra kammaren (bland annat i yttranden till konstitutionsutskottets protokoll af herr S. A. Hedin år 1886 och herr O. V. Vahlin år 1895) men först år 1899 och under tiden därefter, då krafvet på en omläggning af den politiska rösträttens grunder från censusvalrätt till allmän rösträtt äfven inom Riksdagen framträdde starkare än tillföre, trädde i samband därmed jämväl kvinnornas rösträttskraf i förgrunden med anspråk på att lika väl som männens vinna beaktande.

Sambandet mellan sträfvandena för allmän rösträtt åt män och ett ökad intresse hos kvinnorna för deras rösträtsfråga ligger i öppen dag. Så länge de i 1866 års riksdagsordning stadgade rösträttsgrunder voro

gällande, innebar i själfva verket rösträtt för kvinnorna på samma villkor som för män allenast rösträtt för det försvinnande fåtal, som voro kommunalt röstberättigade och fyllde öfriga bestämmelser om census, hvarför reformen, om än af principiell betydelse, under dessa förhållanden skulle ägt föga praktiskt värde. Men därjämte är att märka, att den tillämpning af personlighetsprincipen såsom grund för rösträtten, hvilken får sitt uttryck i allmän rösträtt, måste medföra, att kvinnornas uteslutande från rösträtt framstår såsom något ur principiell synpunkt särdeles inkonsekvent och oberättigadt. Det har ock från de mest auktoritativa håll erkänts, att rösträtt för kvinnan bör följa såsom en oafvislig konsekvens af allmän rösträtt för män. Denna tanke har uttalats af den främste grundläggaren af 1866 års riksdagsskick frih. Louis de Geer vid hans anmälan till statsrådsprotokollet af en år 1879 framkommen petition om utsträckt rösträtt för män. Till frih. de Geers mening härom har därefter 1899 års konstitutionsutskott anslutit sig vid dess afstyrkande yttrande öfver de framställningar, som nämnda år gjordes till Riksdagen angående en omläggning af grunderna för männens rösträtt. Och då Kungl. Maj:t år 1902 förelagt Riksdagen förslag om en rösträttsreform på den kommunala rösträttens grund med användning af en graderad skala, hvarigenom den gifta mannen skulle med dubbla röster få representera familjen och särskildt hustrun, förklarade dåvarande statsministern frih. von Otter under förslaget's behandling i Andra kammaren, att Kungl. Maj:t på grund af bristande utredning sett sig förhindrad att framlägga ett förslag på den allmänna rösträttens grund, men att, därest frågan om införande af allmän rösträtt, måhända inom den närmaste framtiden, komme att framträda, densamma otvifvelaktigt måste förbindas med förslag om rösträtt äfven för kvinnorna.

Det är under angifna omständigheter naturligt, att rörelsen bland kvinnorna för erhållande af rösträtt tillvuxit, allt eftersom utsikterna för införandet af allmän rösträtt blifvit större, och att dessa betraktat det afgörande af männens rösträttsfråga, som numera föreligger, såsom en säker utgångspunkt för lösningen jämväl af spörsmålet om kvinnans rösträtt. Kvinnor deltog sålunda i allt större utsträckning i de opinionsyttringar, hvilka efter hand samlade sig omkring krafvet på allmän rösträtt till en början företrädesvis afseende männen — den under år 1898 föranstaltade allmänna rösträttspetitionen undertecknades af c:a 62,000 kvinnor — och under år 1899 hänvände sig kvinnorna första gången för egen del till statsmakterna med sitt rösträttskraf, då Fredrika Bremerförbundet till Kungl. Maj:t ingaf petition med anhållan om förslag till Riksdagen rörande valrätt för kvinnorna till Andra kammaren.

Petitionen föranledde icke till någon Kungl. Maj:ts särskilda åtgärd. Men sedan Riksdagen åren 1900 och 1902 hos Kungl. Maj:t i allmänna ordalag begärt utredning och förslag angående eventuell utsträckning af rösträtten, verkställdes efter särskilda framställningar af representanter för kvinnorörelsen denna utredning på sådant sätt, att densamma åtminstone i viss grad lämnade upplysning om förhållanden, hvilka kunde äga betydelse för bedömandet af kvinnornas rösträttsfråga.

Det initiativ, som i samband med männens rösträttsrörelse tagits från kvinnornes sida för erhållande af rösträtt äfven för dem, har inom Riksdagen upptagits och fullföljts i upprepade motioner, hvilka tillvunnit sig kvinnornas och de speciella kvinnoföreningarnas lifliga intresse och från dem på olika sätt erhållit understöd.

Så framställdes yrkande rörande valrätt för kvinnor till Andra kamraren vid 1902 års riksdag af herr Lindhagen, hvars motion om skrifvelse till Kungl. Maj:t med begäran om utredning och förslag i detta syfte visserligen af båda kamrarna afslogs, men med godkännande af konstitutionsutskottets uttalande, enligt hvilket utskottet funnit den tanke, som låge till grund för sträfvandena att bereda kvinnan likställighet med mannen i politiskt liksom i socialt och ekonomiskt afseende, vara ur teoretisk synpunkt tilltalande, ehuru utskottet icke ville tillstyrka införandet i vår offentliga rätt af en alldeles ny princip, som ej pröfvats i de länder, hvilkas samfundsförhållanden vore med våra närmast liknande. Detta konstitutionsutskottets erkännande af den kvinnliga rösträtts princippiella berättigande jäfvades icke heller af samma utskott vid 1904 års riksdag, hvilket utskott i anledning af motioner med olika räckvidd af herr Sjöcrona och herr Lindhagen, fann en utredning af frågan önskvärd, men icke ansåg det lämpligt att sammanbinda ett förslag om rösträtt för kvinnor med den då föreliggande frågan om beredande af utsträckt rösträtt åt män. Utskottet afstyrkte därför de väckta motionerna, i öfverensstämmelse hvarmed äfven båda kamrarna fattade sitt beslut. Vid 1905 års riksdag återupptogo herr Sjöcrona och herr Lindhagen, den senare understödd af 57 medmotionärer, med negativt resultat sina motioner från föregående år, men vid Riksdagen år 1906 föranledde af nämnda motionärer samt af herrar P. Em. Lithander och P. Hörnstén m. fl. i ämnet väckta förslag den Riksdagens skrifvelse till Kungl. Maj:t, som jag förut omnämmt. För att stödja ofvanberörda förslag förekommo såväl år 1902, som åren 1905 och 1906 talrika meningsyttringar från kvinnornas sida till förmån för deras rösträtt såväl på allmänna möten som genom uttalanden från ett stort antal framstående kvinnor och petitioner till

Kungl. Maj:t eller Riksdagen från olika kvinno föreningar i landet; och då därefter vid 1907 års riksdag af olika motionärer och efter skilda linjer väcktes förslag, icke allenast om valrätt, utan äfven om valbarhet för kvinnor till båda kamrarna, understöddes förslaget om tillerkännandet af fullständig politisk rösträtt åt svensk kvinna på samma villkor som för man särskildt af en till Riksdagen ställd, af Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt föranstaltad petition, undertecknad af 142,128 kvinnor. Äfven vid de senare tillfällen, då frågan varit under behandling i riksdagen, hafva representanter för kvinnorna och deras föreningar genom direkta framställningar dels till Kungl. Maj:t och dels till Riksdagen och enskilda riksdagsmän sökt påskynda frågans lösning.

Det anförda torde, mot den bakgrund af reella skäl, som ur kvinnornas eget intresse tala för deras politiska rösträtt, tillräckligt ådagalägga, att krafvet härpå uppbäres af en bestämd opinion bland kvinnorna själfva. I detta samband är platsen att erinra därom, att kvinnorna vid utöfvande af sin kommunala rösträtt, åtminstone på senare tid, ådagalagt det intresse, som skäligen varit att vänta. Enligt af Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt insamlade uppgifter från stadsfullmäktigevalen i 50 städer år 1910 röstade i medeltal för hela riket 43 % af röstberättigade män och 37 % af röstberättigade kvinnor, och afgåfvos af männens samlade röstetal 61 % och af kvinnornas 54 %. Dessa siffror visa väl ett mindre starkt deltagande från kvinnornas sida, jämfördt med männens, men förete en betydlig stegring i kvinnornas väljarsiffror från föregående år. I betraktande af, att de kvinnor, som röstat, företrädesvis representerade de högre röstetalen, torde därjämte den slutsatsen icke vara oberättigad, att de små röstetalens innehafvare i afsevärd omfattning afhållit sig från att rösta på grund af den ringa betydelse de ansett sig kunna utöfva vid de kommunala valen.

Äfven om förevarande fråga är af den beskaffenhet, att dess afgörande bör bestämmas med uteslutande hänsyn till våra egna samhällsförhållanden, saknar det icke betydelse att tillse, huru politisk rösträtt för kvinnor kommit att tillämpas och verkat i andra länder. En sådan undersökning äger sitt gifna intresse för utrönande af, dels huruvida tilläfventyrs afgörande skäl från principens praktiska tillämpning tala emot dess nu ifrågasatta införande i vårt land, och dels, i motsatt fall, hvilka anvisningar härigenom kunna erhållas för det lämpliga anordnandet af rösträttens utöfning.

*Rösträtt
för kvinnor
i främmande
länder.*

Då konstitutionsutskottet vid 1902 års riksdag — liksom för öfrigt äfven vid 1884 års riksdag — såsom en betänklighet mot den politiska rösträtten för kvinnor bland annat anförde, att densamma icke vore medgifven i något land med ett statsskick, som närmade sig Sveriges, kunde detta icke utan fog anses gälla beträffande de fyra amerikanska stater (Wyoming, Utah, Idaho och Colorado) samt Nya Zeeland och Syd- och Vest-australien, där politisk rösträtt i större eller mindre utsträckning vid denna tidpunkt utöfvades af kvinnorna. Det är obestridligt, att såväl dessa stater som de öfriga stater i Amerika (Washington och Californien) samt i Australien (den australiska förbundsstaten »Commonwealth of Australia» samt de till denna hörande staterna Nya Syd-Wales, Victoria, Queensland och Tasmanien), hvilka därefter tillämpat kvinnorösträtten, betydligt skilja sig från vårt land i fråga om själfstyrelsens omfattning samt de olika ländernas storlek och befolkningsförhållanden. Särskildt är härvid att märka, att försvaret, utrikespolitiska frågor och viktiga delar af skattelagstiftningen falla utanför dessa staters verksamhetsområde; att befolkningmängden är ojämförligt underlägsen Sveriges; samt att inom befolkningen antalet kvinnor, i motsats till förhållandet hos oss, som regel högst väsentligt understiger männens. I de nämnda amerikanska staterna, såväl som i Australien och på Nya Zeeland, är valrätten för män och kvinnor allmän, lika och direkt. Där de äga valrätt inom Amerika, äro kvinnorna äfven valbara, men i de öfriga staterna med kvinnlig rösträtt växla bestämmelserna härom. Där kvinnornas politiska valbarhet stadgats, har denna bestämmelse likväl icke spelat någon nämnvärd roll, enär val af kvinna till folkrepresentant endast vid enstaka tillfällen förekommit. Beträffande den lifaktighet, med hvilken kvinnorna deltagit i valen, har denna i allmänhet varit, om ock icke väsentligt, mindre än männens. Undantag hafva dock förekommit, särskildt vid olika tillfällen på Nya Zeeland, där för öfrigt deltagandet i valen, att döma af tillgängliga uppgifter, synes vara mycket lifligt. Från Australien bör därjämte anmärkas det förhållande, att kvinnornas deltagande i valen allmänt stigit i förhållande till männens från val till val, hvaraf torde kunna slutas, att deras intresse för rösträttens utövande icke varit af öfvergående art.

Beträffande den kvinnliga rösträttens positiva verkningar på samhällsutvecklingen i nämnda länder äro meningarna ganska delade, men torde den uppfattningen hafva gjort sig mest allmänt gällande bland dem, som objektivt förmått bedöma förhållandena, att någon skada för samhället icke därigenom uppkommit, men väl ordning, nykterhet och sedlighet befrämjats, hvarjämte lagstiftningsåtgärder till fromma för de sämre lottade samhällsmedlemmarna efter införandet af rösträtt för kvinnorna påskyndats. Att så varit förhållandet, synes också framgå af

professor Reuterskiölds förutnämnda, till Kungl. Maj:t ingifna utredning. I sin här lämnade »kritik af utgångspunkterna» för kvinnorösträttens bedömande inskränker sig visserligen författaren till att vitsorda *möjligheten* af, att kvinnornas inflytande ej oväsentligt medverkat till påskyndandet af det omfattande lagstiftningsarbete på det sociala området, som i de ofvan berörda, nybildade staterna bedrifvits under de sista åren. Men en bekräftelse, åtminstone i väsentlig mån, af detta antagandes öfverensstämmelse med verkligheten erhålles samtidigt genom de till författarens framställning fogade, på engelska språket affattade redogörelserna öfver den politiska ställningen i kvinnorösträttens stater. Det vill ock däraf framgå, att kvinnorna — när någon gång deras egenart tagit sig uttryck utöfver de vanliga partisynpunkterna — bidragit till häfdandet af »heder och tro» i politiken samt till upprätthållande af samhällsskick och god ordning, en omständighet, som icke saknar sin betydelse för bedömandet af kvinnornas egenskaper såsom politiskt ansvariga medborgare.

Kan det emellertid sättas i fråga, hvilka användbara jämförelsepunkter de amerikanska och australiska staterna förete vid afgörandet af frågan om kvinnorösträttens införande i vårt land, erbjuder sig ett mera tillförlitligt material för bedömandet på närmare håll och det just från länder med gammal skandinavisk kultur, sedan *Finland* och *Norge* så godt som samtidigt infört politisk rösträtt för kvinnor och därvid tillerkänt dessa såväl valbarhet som valrätt.

Först genomfördes reformen år 1906 i Finland i samband med den stora omhvälfning af statsskicket, som då ägde rum, och hafva kvinnorna på samma villkor som männen redan deltagit i fyra landtdagsval. Rösträtten är direkt och allmän för män och kvinnor, hvilka före valåret fyllt 24 år, dock icke alldeles utan diskvalifikationsgrunder af ekonomisk natur, enär bl. a. mera varaktigt fattigunderstöd, konkurs före statens beedigande samt uraktlåtenhet att på annan grund än styrkt medellöshet gälda kronoutskylder för två nästföregående år beröfvar en person hans rösträtt. Dessa diskvalifikationsgrunder, framför allt det s. k. utskyldsstreet, drabba i det hela taget otvifvelaktigt männen mer än kvinnorna, hvilket måste öka de senares röstetal så mycket mera, som personlighetsprincipen för valrätt synes vara genomförd så, att försummad skattebetalning från den gifte mannens sida icke medför förlust af rösträtt för hustrun. Härvid bör likväl bemärkas, att utskyldsstreet öfverhufvud icke kan utöfva ett så stort inflytande till valmanskårens decimering, då det som i Finland inskränker sig att gälla allenast skattskyldigheten till staten.

I motsats till hvad som påvisats beträffande de amerikanska och australiska staterna voro de röstberättigade kvinnorna vid samtliga de

fyra finska valen, utom i Uleåborgs norra län och Lappmarkens län, i en majoritet, som, under obetydliga växlingar, kan uttryckas med på landsbygden omkring 1,055, i städerna omkring 1,400 och i hela landet nära 1,100 röstberättigade kvinnor på 1,000 män. Särskildt i städerna voro kvinnorna alltså afsevärdt talrikare än männen, i några stadsvalkretsar med mera än 50 %.

Deltagandet i valen från kvinnornas sida har såväl på landsbygden som i städerna varit ganska lifligt (i medeltal cirka 60 % af de röstberättigade), men i allt fall betydligt svagare än männens. Männen hafva sålunda genom talrikt deltagande i valen mer än utjämnat sin underlägsenhet i numerär, så att antalet effektiva väljare bland männen för hela landet öfverstigit de effektiva väljarna bland kvinnorna med i genomsnitt öfver 5 %. Vid de senaste valen har intresset för rösträttens utöfvande afsevärdt minskats, men detta förhållande har gjort sig gällande i lika mån bland män och kvinnor, hvarför någon slutsats för kvinnornas särskilda del icke på denna grund är befogad.

Kvinnornas valbarhet har i Finland haft större praktisk betydelse än i andra stater med kvinnorösträtt. Af 200 representanter hafva utsetts respektive 19, 25, 21 och 17 kvinnor för de fyra olika valären, de flesta valda af det socialdemokratiska partiet. Af de kvinnliga representanterna har ett ej ringa antal varit gifta.

I Norge har rösträttens utveckling till att omfatta allt flera medborgargrupper på senare tid gått med snabba steg. För norska män, som fyllt 25 år och bott i landet sedan fem år före valet, infördes allmän politisk rösträtt, utan census eller streck, år 1898, men då år 1907 politisk rösträtt tillerkändes äfven kvinnorna, gjordes denna för ogift och gift, boskild kvinna beroende af fullgjord skattskyldighet till stat eller kommun efter en låg census. Gift kvinna, som lefver i hel eller partiell egendomsgemenskap med sin man, har rösträtt, därest denne betalt dylik skatt.

Här verka, efter hvad framgår af den öfver stortingsvalet 1909 förda statistik, de för kvinnorna, men ej för männen gällande skattebetalnings- och censusbestämmelserna till afsevärd minskning af antalet röstberättigade kvinnor, jämfördt med männens, och detta torde, åtminstone beträffande landsbygden, i sin mån hafva bidragit att minska kvinnornas intresse för valet. Så utgjorde på landsbygden de effektiva kvinnliga väljarna 32,7 % mot männens 58,9 af antalet röstberättigade, hvaremot i städerna kvinnorna deltog relativt nästan lika lifligt som männen (båda med öfver 70 % af de röstberättigade). I de valkretsar, där omval ägt rum, har dock vid dessa val kvinnornas deltagande äfven på landsbygden blifvit betydligt större än vid det första valet. Vid de

omval, som förekommit i städerna, ökades deltagandet i proportion ungefär lika för kvinnor och män — på åtskilliga platser deltog öfver 90 % af de röstberättigade i omvalet.

För bedömandet af, huru de norska valen skulle gestalta sig med utöfning af allmän rösträtt för kvinnor, är det af visst intresse att beakta förhållandena vid de kommunala valen år 1910, då kvinnorna, efter en samma år slutligen fastställd lagändring, ägde allmän rösträtt i likhet med männen. Ehuru denna rösträttsutvidgning kom landsbygdens kvinnor till del i högre grad än städerna, deltog i medeltal för hela landet endast 26,2 % af de röstberättigade kvinnorna på landsbygden mot 61,6 % i städerna. Motsvarande siffror för män utgjorde 55,1 % respektive 73,3 %. På grund af kvinnornas ringa deltagande i valen voro på landsbygden de af kvinnor afgifna rösterna vid dessa val ej ens hälften så många som de af männen afgifna — 487 mot 1,000 — oaktadt kvinnorna utgjorde flertal bland de röstberättigade. I de flesta städer, som vid stortingsval bilda stadsvalkretsar, voro åter kvinnorna, på grund af sin stora öfvertalighet bland de röstberättigade och jämförelsevis lifliga deltagande i valen, flertalet äfven bland de effektiva väljarna — från 1,050 upp till 1,208 kvinnor på 1,000 män.

För bedömande af dessa siffror bör dock, hvad särskildt angår landsbygden, anmärkas, att deltagandet äfven där markerar en väsentlig ökning från de kommunala valen under föregående tid, då kvinnorna, ehuru med låg census, haft kommunal rösträtt. Så deltog på landsbygden år 1901 endast 9,5 % af de röstberättigade kvinnorna, år 1907 19,1 %, men år 1910, som nämnt, 26,2 % — alltså en fortgående stegring i deltagandet, som icke i samma proportion motsvarats af en ökning i den manliga effektiva valmanskåren.

Af det jämförelsevis ringa deltagandet från kvinnornas sida i 1910 års kommunala val torde man icke vara berättigad att draga någon slutsats om, att ställningen skulle blifvit densamma därest valen varit politiska under utöfvande af allmän kvinnorösträtt. Snarare synes det relativt lifliga deltagandet i 1909 års stortingsval, särskildt vid omvalen, antyda, att kvinnorna i Norge äfven på landsbygden hysa ett starkare intresse för den allmänna politiken än för kommunala angelägenheter, under det att man i öfriga länder, där kvinnorösträtt införts, trott sig finna, att kvinnornas intresse varit störst för de närmast liggande ärendena och vid valen för de mindre administrationsdistrikten. Mera bestämdt är man dock i stånd att konstatera ett annat förhållande, som är betydande för vanskligheten af att på detta område grunda generella omdömen på spridda företeelser. I motsats till hvad man iakttagit vid de finska valen, hafva nämligen, vid den allmänna kvinnorösträttens ut-

öfning under de kommunala valen i Norge, i allmänhet de trakter af landet, där kvinnorna voro mest öfvertaliga bland de röstberättigade, uppvisat det minsta antalet kvinnor bland väljarna och omvänt. Af intresse är jämväl den iakttagelsen från de kommunala valen i Kristiania år 1910, att de gifta kvinnorna deltog ej obetydligt liffigare i valen än de ensamma; från öfriga valkretsar saknas i detta afseende uppgifter.

Kvinnans valbarhet till stortinget har hittills så godt som saknat praktisk betydelse. Ingen kvinna blef vid 1909 års val utsedd till ordinarie representant, men väl en — tillhörande högers och frisinnade vänsterns parti — till suppléant i stortinget.

I andra länder än de här berörda har politisk rösträtt för kvinnor ännu icke införts, men står flerstädes sedan länge på dagordningen, särskild i de mindre länderna, där behovet att samla alla krafter till arbetet för de gemensamma samhällsändamålen naturligen starkast framträder. Agitationen från kvinnornas sida för principens utbredande och erkännande i lagstiftningen drifves, energiskt och målmedvetet, af en mängd föreningar, de mest betydande sammanslutna till ett internationellt förbund »International Woman Suffrage Alliance», som för närvarande omfattar 22 länder och 27 föreningar, däribland den svenska landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt.

*Mot kvinno-
rösträtten
anförda
invändningar.*

Den fråga, som närmast kräfter svar i samband med omnämnandet af kvinnorösträttens landvinningar i oss närliggande länder, är den, huruvida och i hvilken mån de farhågor af olika slag, som gjorts gällande mot dess införande, vunnit stöd af där vunnen erfarenhet. Härvid bör förutskickas, att någon längre tids tillämpning ju icke vare sig i Finland eller Norge kan läggas till grund för bedömandet. Men så mycket torde dock med visshet kunna sägas, att intet inträffat, som gifvit något somhelst påtagligt stöd för de skilda invändningarna mot kvinnorösträtten, hvilka invändningar för öfrigt äro delvis hvarandra motsägende och delvis grundade på förutfattade föreställningar mera än på sakskäl.

Hvarandra motsägende äro sådana meningar som de, att kvinnornas införande i den aktiva politiken skulle *å ena sidan* utöfva en ödeläggande inverkan på de speciellt kvinnliga egenskaperna och på hemmen, men *å andra sidan* medföra en försvagad nationell politik, hvars nuvarande »manliga» drag borde bevaras och stärkas. Hvad först angår rösträttens förmenta manliga inverkan på kvinnorna och familjelifvet har professor Reuterskiöld i sin ofvannämnda utredning konstaterat, att denna invändning icke afhörts någonstädes, där kvinnorösträtten en tid tillämpats. Beträffande åter farhågan för, att en nationell framstegs-

politik skulle genom kvinnornas direkta inflytande hindras eller försvagas, torde detta argument, om på allvar framställt, näppeligen kunna med framgång upprätthållas inför dem, som äga någon kännedom om de svenska kvinnornas allmänna åskådning och hållning i nationella frågor. Och hvad exemplen från Finland och Norge beträffar, hafva de intet att säga, som skulle för deras del jäfva den tillit till kvinnornas nationella ansvarskänsla, som tagit sig uttryck i deras upptagande såsom politiskt fullmyndiga medborgare.

Meningar som de nyss berörda hafva det gemensamt, att de hänvisa till kvinnans större känslighet och subjektivitet såsom å ena sidan något värdefullt, som bör skyddas för rösträtt, och å andra sidan något farligt, för hvilket samhället bör skyddas genom att kvinnorna uteslängas från politiskt inflytande, men synas själfva härleda sig från känslöstämningar, för hvilka icke heller männen alltid äro främmande.

Af mera reel innebörd är däremot den ofta hörda invändningen, att det vore betänkligt och kunde medföra olägenhet för den lugna samhällsutvecklingen att, så kort tid efter en betydande rösträttsutvidning, upptaga ett stort okänt element af väljare, hvilkas inverkan på politiken det vore omöjligt att förutse.

Kvinnorösträttens inverkan på partiställningen

Frånsedt de anmärkningar, en dylik ståndpunkt måste ur principiella grunder vara underkastad, kan den icke heller ur opportunitetssynpunkt försvaras gent emot de rön, som härvidlag kunna från andra länder åberopas.

Enligt hvad framgår såväl af prof. Reuterskiölds som öfverdirektören Widells här anförda utredningar är den allmänna erfarenheten från kvinnorösträttens länder den, att »partiernas jämviktsläge förblifvit ungefär detsamma som förut», innan kvinnorna erhöit rösträtt. Prof. Reuterskiöld bekräftar riktigheten af denna uppfattning, såsom det synes, särskildt med hänsyn till Amerika och Australien och någon annan slutsats torde icke heller kunna dragas af de tillgängliga uppgifterna om förhållandena i Finland och Norge, ehuru väl tillfälliga förskjutningar iakttagits, hvilka äfven kunnat uppkomma utan rösträtt för kvinnor.

Beträffande de finska valen har man, enligt resultatet af öfverdirektör Widells undersökning, icke anledning till annat antagande, än att de kvinnliga väljarnas partifördelning varit ungefär densamma som de manligas». I Norge hafva partiförhållandena under senare år, hvad de borgerliga partierna beträffar, varit synnerligen flytande, och partifördelningen är därför svårberäknelig, särskildt som omvalen ofta förändrat dessa partiers beräknade relation till hvarandra och till det socialdemo-

kratiska partiet. Det sistnämnda har liksom i Finland gått starkt framåt, med stort röstetal från både kvinnornas och männens sida, men enligt nyssnämnda utredning torde kvinnorna vid de första valen hafva fördelat sig på de olika partierna ungefärligen som männen, detta äfven i de större städerna, såsom Kristiania och Trondhjem. Och ehuru omvalen företedde ett mycket lifligare deltagande från kvinnornas sida än de första valen, skedde ingen ändring af betydelse i berörda förhållande mellan de olika partien.

Det torde icke vara oberättigadt att antaga, att verkningarna i detta hänseende skulle blifva ungefär liknande, om rösträtt för kvinnor infördes i *Sverige*, ehuru väl man här i landet måste räkna med ett, i förhållande till männen, icke obetydligt större antal kvinnliga röstberättigade än i Finland och Norge.

Följas öfverdirektören Widells beräkningar, huru antalet röstberättigade män och kvinnor skulle förhållit sig till hvarandra, därest kvinnorna haft rösträtt på lika villkor som män vid de allmänna valen år 1911, finner man, att sedan diskvalifikationerna tagits med i räkningen, det beräknats gå för hela riket 1107 röstberättigade kvinnor på 1,000 män.*) På landsbygden skulle emellertid, på grund af det så kallade fattighjälpsstreckets starkare inverkan därstädes till minskning af antalet röstberättigade kvinnor, de effektivt röstberättigade männen varit nästan lika många som kvinnorna. De senares stora öfvervikt hade sålunda varit att finna i städerna, störst i Stockholm, där kvinnornas öfvertalighet skulle uppgått till 51 %.

I öfverdirektörens Widells undersökning af frågan ingår ock ett försök till beräkning af, huru kvinnornas deltagande skulle gestaltat sig vid valen år 1911, därest de då haft rösträtt. Med hänvisning till det förhållande, att af de effektivt röstberättigade männen 57 % för hela riket deltagit i valen, därvid medeltalet för landsbygden var 55,5 % och för städerna 63,0 %, hafva motsvarande siffror för kvinnorna ansetts kunna beräknas till 39,0 % i genomsnitt för hela riket samt 33,3 % och 56,8 % för landsbygden respektive städerna. För beräkningen af kvinnornas deltagande har i afrundade tal lagts till grund medeltalet för landsbygdens och städernas siffror vid landtdagsvalen i Finland samt stortings- och kommunalvalen i Norge — en naturligen helt fiktiv utgångspunkt, låt vara att en säk-

---

*) Härvid har författaren, med ledning af röstlängderna vid 1911 års val samt uppgifterna från 1910 års folkräkning, upptagit hela antalet 24-åriga kvinnor till 1,520,661 mot 1,349,201 24-åriga män, ehuru dessa antal genom tillämpning af diskvalifikationsgrunderna beräknats blifva reducerade till 1,180,098 röstberättigade kvinnor mot 1,066,200 röstberättigade män.

rare icke må hafva funnits att tillgå. Hurusomhelst torde det vara öfvervägande sannolikt, att resultatet i fråga om inverkan å partifördelningen af kvinnornas deltagande icke skulle blifva annat här i landet än annorstädes, det vill säga praktiskt taget alls intet. Äfven med öfverdirektören Widells tänkta tal som utgångspunkt för jämförelsen skulle verkningarna härvidlag blifva helt ringa — genom kvinnornas öfvervikt i de större städerna kunde dock enligt denna beräkning väntats en förstärkning af det socialdemokratiska partiets väljarantal om ock ej af dess antal platser, hvarjämte äfven det moderata partiets valsiffror torde hafva vuxit på bekostnad af de frisinnades. Men att antaga, att en sådan eventuell förskjutning, såsom verkan af speciellt *kvinnornas* röster, vore konstant, skulle strida mot all erfarenhet lika väl som emot sakens natur, enligt hvilken kvinnornas införande i politiken icke beträffande partifördelningen innebär annat än en numerär ökning af väljarkåren, hvars indelning efter partier åter beror af samhällsutvecklingens gång och de olika partiernas större eller mindre förmåga att gifva uttryck för folkets idéer och verka för tillfredsställandet af dess behof. Men med eriuran härom bör det samtidigt betonas, att den omständigheten, att utöfningen af kvinnornas rösträtt icke influerar på partiernas inbördes ställning, ingalunda gör kvinnornas deltagande i politiken öfverflödigt eller overksamt, enär de ju tillföra sina respektive partier värdet af sitt arbete och af sina speciella egenskaper och intressen.

Utredningen här äfven omfattat frågan, hvilka verkningar kvinnornas politiska rösträtt tilläfventyrs kunde äga på det sociala tillståndet och särskildt befolkningsförhållandena, men har icke heller härvidlag något inflytande af kvinnorösträtten i för samhället menlig riktning kunnat påvisas. Hvad särskildt angår resultatet af den utredning, som öfverdirektören Widell företagit rörande kvinnorösträttens möjliga verkningar i socialt hänseende i de länder, där den införts, synes därigenom hafva bekräftats den härförut omnämnda, äfven från andra håll gjorda iakttagelsen, att kvinnorna begagnat sitt politiska inflytande i stater med en jämförelsevis ny kultur till skydd för en lugn samhällsutveckling gent emot obehöriga inflytelser från de mera oroliga folkelementen. Därjämte hafva i berörda utredning anförda uppgifter ingalunda motsagt, utan snarare, åtminstone beträffande Nya Zeeland och Australien, bekräftat eljest tillgängliga upplysningar, att kvinnorna under det politiska arbetet i sin mån understödt en raskt fortgående statsverksamhet på det sociala området och att kvinnornas ådagalagda intresse särskildt för nykterheten till och med varit, såsom på Nya Zeeland, en af de viktigaste praktiska anledningarna till att rösträtt medgifvits dem. Huruvida sedan de lag-

stiftningsåtgärder, som med kvinnorösternas hjälp vidtagits i det direkta syftet att motarbeta alkoholbruket, varit tillräckliga eller de för ändamålet lämpligaste, läser så mycket mindre inverka på bedömandet af frågan om kvinnornas rösträtt, som de kvinnliga väljarna i dessa länder, enligt hvad förut visats, äro till antalet väsentligt underlägsna de manliga och icke kommit att förändra de rådande politiska partiernas allmänna läggning och inbördes maktställning.

Beträffande åter de ifrågavarande ländernas befolkningsförhållanden, synes det vara uppenbart, att något direkt sammanhang mellan hvad som blifvit upplyst härom och det förhållande, att kvinnorna där äga rösträtt, svårigen torde kunna uppvisas; och de af öfverdirektören Widell sammanställda uppgifterna i detta afseende göra icke heller anspråk på att härvidlag äga bevisvärde. Lika litet som de i dennes utredning anförda nativitets- och dödlighetssiffror torde hafva rönt direkt inverkan af kvinnorösträtten såsom sådan, läser detta vara fallet med hvad som anförts om äktenskapsfrekvens och äktenskapsskilmässor. Däremot synas sådana förhållanden, som att både äktenskapsfrekvens och nativitetsöfverskott under kvinnorösträttens tid successivt stigit i en stat som Nya Zeeland samtidigt med att båda sjunkit under samma tidsperiod i en hel del andra länder med eller utan kvinnorösträtt, tillräckligt ådagalägga, att de eventuella verkningarna af kvinnorösträtten, liksom af hvarje annan insats i det politiska arbetet, framträda olika inom skilda samhällen allt efter befolkningens sociala tillstånd och beskaffenheten af de tendenser för utvecklingen, hvilka därinom äro rådande. På detta indirekta sätt kan naturligen jämväl kvinnorösträtten verka i olika riktningar, så att, därest kvinnorna exempelvis ägna speciellt intresse åt effektiva lagbestämmelser om moderskapsskydd och barnavård, nativitetsöfverskottet därigenom påverkas gynnsamt, men genom bristande åtgärder i berörda afseenden däremot förminskas. Hvad nu angår de svenska kvinnornas uppfattning och sträfvanden i frågor af antydde beskaffenhet, förefinnas, att döma af den svenska kvinnans allmänna läggning och hennes intresserade deltagande i det kommunala och frivilliga sociala arbetet på dessa områden, välgrundad anledning att antaga, att kvinnorna äfven i sin politiska verksamhet skola söka främja hela folkets fortbestånd och utveckling.

Då sålunda enligt mitt förmenande den af Riksdagen äskade utredningens resultat på ingen punkt bestyrkt de farhågor, som uttalats med hänsyn till verkningarna af politisk rösträtt för kvinnor, lika litet som skälen för dess principiella berättigande härigenom rubbats, synes det

uppenbart, att den politiska rösträtten icke bör undanhållas kvinnorna, så snart deras intresse häraf mera allmänt framträdte. Detta är vid närvarande tidpunkt otvifvelaktigt förhållandet, hvad än från reformens motståndare må häremot invändas. Man har härvid särskildt haft att anmärka, att antalet medlemmar i de speciella föreningarna med kvinnorösträtten på sitt program vore för ringa för att manifestera ett mera allmänt intresse för rösträtten bland kvinnorna själfva. Vid de af mig härförut omnämnda förhållanden synes emellertid jämväl denna anmärkning vara obefogad, särskildt efter en jämförelse med anslutningen af *rösträttslösa män* till de föreningar, som på sin tid verkade för den utvidgning af rösträtten, hvars berättigande numera ingen torde vilja öppet ifrågasätta.

Att behovet att gifva kvinnorna medbestämmanderätt öfver det för kvinnor och män gemensamma fosterlandets öden gjort sig allmänt känt och erkänt, framgår äfven oförtydbart såväl af Riksdagens anförda skrifvelse år 1906, hvarigenom den nu verkställda utredningen af frågan hos Kungl. Maj:t äskades, som af Andra kammarens vid riksdagarna år 1909 och år 1911 fattade beslut. På denna grund och enär giltigheten af de invändningar, hvilka framställes mot införande öfverhufvud af politisk rösträtt för kvinnor eller i syfte att undanskjuta denna frågas afgörande till en obestämd framtid, icke genom den föreliggande utredningen bekräftats eller eljest synas vara af beskaffenhet att förringa verkan af de principiella skäl och lämplighetshänsyn, hvilka tala för den ifrågasatta reformen, får jag tillstyrka Eders Kungl. Maj:t att för Riksdagen framlägga förslag om införande af politisk rösträtt för kvinnor på samma villkor som för män och i öfrigt på de grunder, hvilka vid 1909 och 1911 års riksdagar vunnit Andra kammarens gillande och vid en af dessa riksdagar jämväl tillstyrkts af konstitutionsutskottet.

Beträffande grunderna för förslaget särskilda bestämmelser får jag anförda följande:

*De särskilda
grunderna för
förslaget.*

I öfverensstämmelse med hvad som allmänt anses utgöra en konsekvens af valrätten och under senare riksdagar äfven godtagits af Riksdagens Andra kammare, vill förslaget stadga icke allenast valrätt, utan äfven valbarhet för kvinnorna. För inskränkande af valbarheten till att gälla blott Andra kammaren förefinnes intet skäl, så mycket mindre som kvinnas valrätt till Första kammaren blifvit tidigare erkänd än till den Andra.

Valbarheten.

Redan när förslag om kvinnans politiska rösträtt första gången, vid 1884 års riksdag, af herr F. T. Borg framfördes, yrkade denne kvinnas valbarhet, men allenast till Andra kammaren, hvilket föranledde framstående representanter inom Riksdagen (bland andra friherre Stackelberg) att starkt framhålla den ståndpunkten, att kvinnornas valrätt till båda kamrarna borde såsom en oafvislig konsekvens medföra valbarhet jämväl till Första kammaren.

De farhågor, som häremot framställdes med hänvisning till svårigheten för speciellt kvinnorna att under en längre, fortgående tid ägna sig åt riksdagsarbete, torde, enligt hvad som framgått af erfarenheten från alla håll, höra till dem, som tillämpningen själf skall veta att undanrödja, enär näppeligen något större antal kvinnor torde komma att väljas och det enligt förslaget alltid lämnas de valda öppet att fransäga sig mandat.

Lika villkor
för kvinnor
och män.

Förslaget afser att gifva kvinnorna samma rätt som männen på grundval af de gällande rösträttsbestämmelserna och sålunda nödvändigtvis äfven med de modifikationer, hvilka där stadgade diskvalifikationsgrunder medföra.

Förslag om införande af andra grunder för kvinnornas rösträtt, hvilka på senare tid framkommit, bland annat med syfte att inskränka reformen till att allenast omfatta de kommunalt röstberättigade kvinnorna, skulle på ett mindre effektivt och lämpligt sätt lösa den föreliggande frågan. Enligt den på 1900 års folkräkning grundade valstatistiken skulle det antal kvinnor, som nämnda år varit politiskt röstberättigade, om valrätt medgifvits minst 24-åriga, kommunalt röstberättigade kvinnor, icke uppgått till mer än omkring 57,500. Särskildt skulle med denna grund för rösträtten de gifta kvinnorna blifva ogynnsamt ställda. Enligt den nämnda valstatistiken beräknades antalet gifta kvinnor, som voro kommunalt röstberättigade, till allenast 5 % af hela antalet kommunalt röstberättigade kvinnor; och äfven om proportionen numera är icke oväsentligt förändrad till de gifta kvinnornas förmån, enär boskillnad börjat begagnas i något större omfattning än förut samt 1908 års ändring i bevillningsförordningen ökat antalet själfständigt taxerade, gifta kvinnor, skulle i allt fall de gifta kvinnorna praktiskt taget knappast hafva något att vinna på antagande af ett dylikt förslag, som ju dessutom alldeles afviker från de principer, hvilka ligga till grund för de allmänna rösträttsbestämmelserna.

Gifta kvinnors
rösträtt.

Den tendens, som i sistberörda förslag framträder i riktning af att utesluta den stora massan af gifta kvinnor från rösträtt, torde så mycket mindre förtjäna understöd, som den gifta kvinnan, med sitt intresse i

första rummet bundet vid hemmet och familjen, måste anses utgöra ett värdefullt stöd för det lugna framåtskridandet. Det förslag, som jag tillstyrker Eders Kungl. Maj:t att förelägga Riksdagen, bygger därför äfven på den gifta kvinnans medverkan i det politiska arbetet; och har därvid icke ansetts lämpligt eller förenadt med något som helst statsintresse att, såsom i en motion till Riksdagen nyligen föreslagits, från rösträtt utesluta de hustrur, hvilka icke blifvit mödrar. Något hinder i mannens målsmanskap eller annat formellt hinder för att tillerkänna den gifta kvinnan rösträtt har icke funnits föreligga.

Beträffande de stadgade diskvalifikationsgrundernas tillämpning på de gifta kvinnorna, kan fråga uppkomma särskildt om sättet för det så kallade utskyldsstreckets anordnande. Enligt förslaget skulle rösträtt icke tillkomma gift kvinna, hvilkens man häftar för honom påförda utskylder till stat och kommun för något af de tre sistförflutna åren, med mindre makarne vunnit boskillnad. Sålunda komme hustru, som lefver i egendomsgemenskap med sin man — äfven om hon samtidigt är taxerad och betalt skatt för egen inkomst och alltså är kommunalt röstberättigad — att sakna politisk rösträtt, därest mannen underlåtit att gälda honom påförda utskylder.

Ehuru tillämpningen af denna regel i viss mån kan synas drabba den gifta kvinnan hårdt nog, då hennes rösträtt såmedelst blir beroende af mannens betalningsförmåga och ordentlighet, torde knappast någon annan utväg till frågans ordnande på nuvarande rösträttsgrunder finnas att tillgå. Den skattebetalning till stat och kommun, som är ett villkor för rösträtt, häftar under rådande egendomsgemenskap faktiskt vid hustruns egendom lika väl som vid mannens, äfven om den af mannen förvaltas. Därjämte måste det framstå såsom oegentligt och skulle i ett slag orimligt höja de effektivt röstberättigade kvinnornas antal i förhållande till männens, om hustrun tillgodonjöte rösträtt utan alla villkor i detta hänseende, under det att mannen för bevarande af sin rätt hade att fullgöra icke blott utskylderna till staten, utan äfven den än mera betungande kommunalskatten. Det lär icke finnas fog för att härvid göra undantag för de hustrur, hvilka icke vunnit boskillnad, men som äro kommunalt röstberättigade på grund af själfständig taxering. Den omständigheten, att en kanske högst obetydlig del af familjens inkomst utbrutits från mannens förvaltning och därigenom gifvit hustrun en *därefter rättad* kommunal rösträtt, synes icke i enlighet med lagens grunder utgöra tillräcklig anledning för att bereda politisk rösträtt åt hustrun i det fall, att skattebetalning för den gemensamma inkomsten försumrats.

Uttöfningen af
ähta makars
valrätt.

För den samtida utöfningen af ähta makars valrätt kan emellertid i mycket stor utsträckning föreligga, om icke absolut hinder, så dock så afsevärda svårigheter med hänsyn till andra nödiga förrättningar, att denna olägenhet synes mig böra tagas i betraktande vid den allmänna anordningen af det sätt, hvar på valrätten i dessa fall må utöfvas. Särskildt skulle det i många fall möta den största svårighet för hustrun att, vid samma tid som mannen, aflägsna sig från hemmet och lämna vården af hushåll och barn för att utöfva sin valrätt. Den härmed förenade olägenheten skulle väl företrädesvis yppa sig på landsbygden och inom sådana stadsområden, där afståndet till platsen för valförrättningen kan nödvändig göra särskild resa, men samma förhållande torde jämväl i öfrigt, om än i ringare grad, kunna göra sig gällande och faktiskt hindra ähta makar att båda begagna sin rösträtt. Det torde icke heller vara obefogadt att antaga, att, då i våra grannländer och framför allt i Norge kvinnorna speciellt på landsbygden i stor utsträckning underlåtit att deltaga i de allmänna valen, detta för de gifta kvinnornas del i icke oväsentlig grad berott på de med röstningen förbundna yttre hinder af antydda art.

Berörda olägenhet synes mig vara så betydande och allmänt förekommande, att särskild åtgärd måste vidtagas för dess undanröjdande. Den utväg, som i sådant afseende närmast erbjuder sig, är att medgifva rätt för makar att, där båda äro röstberättigade, på grund af fullmakt utöfva rösträtt för hvarandra. De principiella invändningar, som kunna göras mot ett dylikt undantag från grundlagens regel, att politisk rösträtt skall personligen utöfvas, synas mig icke gent emot de praktiska fördelar, som härigenom skulle vinnas, kunna tillmätas afgörande betydelse, helst möjligheten till s. k. fullmaktsfiske och andra dylika missbruk skulle vid en så strängt begränsad rätt till användning af fullmakt, som här ifrågasättes, vara utesluten. Genom en dylik anordning komme ock att till en icke oväsentlig del tillgodoses den af Riksdagen i skrifvelse till Kungl. Maj:t framhållna angelägenheten att bereda sjömän och andra, hvilka till följd af beskaffenheten af deras yrkesutöfning äro förhindrade att personligen infinna sig vid valtillfället, möjlighet att rösta, ehuru väl sistberörda fråga ingalunda därmed är i sin helhet löst, utan bör föranleda förslag till Riksdagen om bestämmelser af mera vidtgående beskaffenhet. Förslag till ordnande af nu berörda frågor, som äro med hvarandra i viss mån sammanhängande, skola underställas Eders Kungl. Maj:t inom sådan tid, att de kunna hos Riksdagen förekomma till slutligt afgörande samtidigt med de nu föreslagna bestämmelserna om politisk rösträtt för kvinnor.»

Sedan departementschefen härefter uppläst i enlighet med nu afgifna yttrande affattadt förslag till ändrad lydelse af §§ 9, 16, 19 och 21 riksdagsordningen, hemställde han, att förslaget måtte föreläggas Riksdagen till pröfning i grundlagsenlig ordning.

Statsrådets öfriga ledamöter instämde i hvad sålunda anförts och hemställes;

och täcktes Hans Maj:t Konungen, med bifall till denna hemställan, förordna, att till Riksdagen skulle aflåtas proposition af den lydelse bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Israel Myrberg.